

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ה, תשי"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מפי פייטניים ושופכי שיח
(מתוך החומר שבמכון לחקר השירה העברית)
(המשך מחוברת מה-מו)

ו) אָט (שהה והמתין). דא אָט (לא היסט
ולא עיכב).

בשריד מ.סדר עבודה ליום כיפור, הכתוב בסגנון
יוסי בן יוסי, וכנראה הוא חלק מעבודתו „אספר
גדולות לעושה גדולות“ (אלבוגן, Studien 118), נאמר על
אברהם אבינו כדלקמן:

חבר פושעים / לחיי עולמים

ונסוהו זה דעשר / גשוח בן שי, ולא אָט

(כ"י מוצרי P219)

1. כך נקוד בכ"י, ועי' ח' ילון, בקובץ „רב סעדיה גאון“ (חש"ג)

ר"ל: אברהם אבינו קירב את עובדי האלילים לאמונת אל אחד, והקב"ה הנקרא "זה" (זה אלי ואנוהו, שמות טו ב) ציסהו בעשרה ניסיונות, ובעשירי אמר לו לעשות את בנו "שי" (= קרבן), ולא היסס ולא עיכב.

ובסדר עבודה "אזכר סלה לשם פה", המיוחס לר' יוחנן הכהן (דרידזון, אוצר השירה והפיוט, א 2272), אות ט, נאמר: טוב למד מאליו איש תם / טהרו צרפו בחנו ולא אט (מחזור שד"ל, ח"ב קכט).

הנוסח משובש, שכן לפי העניין כוונתו לאברהם אבינו, ואין "איש תם" אלא יעקב. אך חרוז זה נמצא בכ"י טיילר-שכטר H6/8, בתוך עבודת "אזכר גבורות" ליוסי בן יוסי, וזה לשונו שם (ראש אות ט):

טוב למד מפעליו לאיש טוב

טהרו וקדשו, צרפו וקחנו, ולא אט.

ר"ל: הקב"ה שהוא "טוב" לימד מעשיו לאיש טוב (לאברהם) וכו'. וכן אומר הקלירי על יצחק:

שה קתשורה נחשב / שש קלקתו קרה ולא אט וקשב

(יוסף מרקוס, גנזי שירה ופיוט, עמ' 64, וכ"י קמברידג')

(U. C. 6/3). — ר"ל: יצחק (שה), שנמצא חשוב וראוי לקרבן

(תשורה), שש בלכתו אל הר המוריה, ולא היסס ולא הרהר.

מסתבר, שכל אלה גזרו את הפועל "אט" מתואר

הפועל "אט", לאט". אך אם יאמר אומר, ש"לא אט" זה אינו

אלא מליצת איוב (כג יא: דרכו שמרתי ולא אט), ונגזר

מן השורש "נטה", אלא שאיוב נתכוון לגוף ראשון בעתיד,

והפייטן הפכו לגוף שלישי בעבר, ור"ל: אברהם (או יצחק)

לא נטה ולא סר מדברי הקב"ה – אין בידי להפריכו לחלוטין. אלא שבין כך ובין כן יש במליצת „לא אט" הפייטני משום תיאור פעולה הנעשית ללא היסוסים והרהורים מעכבים. ולפיכך, הבא לתאר מידת אדם, שאינו לא חופז ולא הססן, ואומר עליו: לא אץ ולא אט, העלה מליצת נאה ואינו משתבש.

(ז) אומד (מלרע ובמ"ם קמוצה).

בקריאת תיבה זו נחלקו המילונים. לוי, יסטרוב, קוהוט וקסובסקי (קונקורדנציה למשנה) קוראים: אומד (מלרע ובקמץ) על משקל „דוכן" „עוגב" וכדומה, ואילו בן-יהודה וגרוריו קוראים אָמֶד, כשם סגולי (עפ"י בוקסדורף ואחרים). איני בא להכריע, מה עיקר; ודאי שתי מסורות-קריאה כאן. ואין לפסול אחת מפני חברתה, אך מבקש אני להביא ראיה לקריאת אומד בקמץ. מתוך פיוט אחד מתקופת רב האיי גאון בסליחה „אויל עמי בדי' למעול", המופיעה בין סליחות רב האיי גאון (אוכספורד 2737/E ; 2848/14) נאמר (אות ט):

טַפְּשָׁתִי קַעְגֵּל לֹא אָמֶד

טַעֲתִי קַמְרָאָה, אָף כִּי קְאוּמֶד

טַבְּדָתִי נִפְשִׁי מְכָל מַחְמֶד

טַבְּעָתִי בִּינוֹן מְצוּלָה וְאִין מַעְמֶד

הניקוד שלי, והחרוז מסייעני. אלא שלגבי האליף אין בידי להכריע, אם שרוקה או חלומה (ע"מ עולם). מכל מקום.

1. השווה קריאת התימנים ב-גולל, -פולל, -לולב; עי' דמתי

ב-קונטרסים לח' ילון, שנה ב' (תרצ"ט) 85.

משורר שיבוא במיצר החרוז והקצב, ותתבקש לו תיבה זו
כשהיא קמוצה וטעמה מלרע, יש לו על מה שיסמוך.
ואגב, אביא כאן דוגמא נוספת ללשון „אמוד“ (בינוני
פעול) המובא אצל בן יהודה (ח"א 270):

גִּדְעָה הַחֲמוּד / אֲשֶׁר הָיָה לְמוֹד
בְּעֶרְךָ מְשֻׁנָּה וּבִקְשָׁט מְלֻמוֹד
וְנִפְלָא בְּעֵטָרְתָּ וּבְכוֹתָרְתָּ צִמוֹד
אֲשֶׁר הָיָה גְדוֹלָה הַדּוֹר, כְּרֵאשׁוֹנִים אָמוֹד
(„אבד חסיד מזרע קודש“, קינה למות חכם ירושלמי, כ"י
אדלר 2156, דף 1). „אמוד“ – נערך ונחשב כראשונים.

(ח) אָךְ עוֹן (לשון אירוע ומאורע)
בן יהודה ח"א 401, מביא מתוך מחזור ארם צובא
את ראש הפיוט דלקמן:

תֵּאלֶת יוֹם עֲבוּי וְאָרְעוֹן צַעַר וּמְבוּכָה
שְׁמוֹר נִשְׁמָרָה, וְצַד הַיּוֹם נִמְשָׁרָה
פיוט זה רשום באוצרו של דוידזון, ת 25, מיד אחר הפיוט
„תאלת יום מבוכה“, הנמצא בין פיוטי רס"ג (סידור רס"ג,
שלד), ולא עלה על דעת איש לבדוק, אם אין כאן שניים
שהם אחד. לאמיתו של דבר הוא הוא הפיוט שבסידור
רס"ג, אלא שבמקורות, שהונחו ביסודו, נשמטו המלים
„עינוי וארעון צער“, ולא נתעכבתי על כך כאן אלא כדי
להחזיר אבדה לבעליה ולהדגיש, שחידושי שמות על משקל
„פעלון“ הם מן המרובים ביותר בפיוטי רס"ג ובית מדרשו.
הוספתי „ובית מדרשו“, שאם יבוא אדם לומר, פיוט זה ספק

אם הוא לרס"ג, שכן אפשר שבסופו היה חתום „סולימן“, או „סהלאן“ (סלחה והעל לנו ארוכה, נער“), אף אני אומר לו: נוחא, אלא שהם הם מתלמידי בית מדרשו של רס"ג. ראה לבעלות רס"ג משמשת העובדה, שלשון „ארעון“ נשתמר דווקא בספרות יהודי תימן, שכידוע היו ממעריציו הגדולים (כעדות השם „סעדיה“ הנפוץ ביניהם ביותר). בסיפור „מאורעות תרי"א בצנעא“, שפירסם רצהבי ב„סיני“ אב-אלול תשי"א (עמ' שעה) נאמר: „ובשמעי בטלטולי ארעון עירי בסיבת מעלי וכו', ולהלן (עמ' שעו): „ארעון בקכ"ט“ (לשטרות).

(ט) קִבְּחַ עֲצָמָךְ

בפיוט לשבועות, המכוון כנגד דיבר „לא תנאף“, נאמר:
לא תנאף אִשְׁתִּי אִישׁ, בָּאֵשׁ מְשׁוּלָה
לא תנאף, קִבְּחַ עֲצָמָךְ בְּגִירָת פְּלָה
(כ"י לונדון, המוזיאון הבריטי, Or. 5557, אות R. דף 97).

(י) קִחַשְׁתָּ

בקרובת קליר לשנת בצורת, שהדפיס הברמן ב„תרביץ“ יד, נאמר (עמ' 61):

הִאֲזִינָה וְהִקְשִׁיבָה, יוֹנָת אֵלִים רוֹחֶשֶׁת
וְדוֹנָה רָצָה בְּמִנְחַת מִרְחֶשֶׁת
אֲמַרְתִּי וְנִסְתִּי מִכֶּחֶשֶׁת / בְּאוֹתוֹת מִנְחֶשֶׁת
וְנִתְקַנְסִי עֲצֵי קִחוֹשֶׁת / וְהָיוּ שְׁמִיךְ אֲשֶׁר עַל
לֹאשְׁךָ נֶחֱשֶׁת

כוונת שורה ג אינה מחוורת, ואיני בטוח בתיבת „ווסתי“
 אם אחת הוויין היא ויו החיבור. אך מכל ההשערות
 הניתנות להיאמר, נראה לי, שנושא הכאמר הוא „באותות
 מנחשת“, והוא כינוי לגויים המנחשים באותות השמים
 (ירמיה ב י). ואמרתי ווסתי הם כינויים לתורת ישראל
 ומנהגיו. לפי זה, אומר המחבר: יונת אלם (כנסת ישראל)
 רוחשת ואומרת „האזינה והקשיבה“, יהא נא וידויה
 חשוב בעיניך כקרבת, ראה נא שהאומה המנחשת באותות
 בראותה שאין גשמים באים (למרות תפילתנו), מכחשת
 תורתי ואומרת אין בה ממש (שהרי הבטחת בתורתך: ונתתי
 גשמיכם בעתם), ונתקיים בי המקרא „והיו שמך“ וכי
 (דברים כח כג).

והנה, אם קליר לא נתכוון כלל לדיבור שבלחישת,
 אלא לעצם האמירה, הרי חידושו המוצלח עשוי יפה להבעת
 המושג Geflüster, שאנו רגילים להביעו בלשון פיוטית
 „לחש־רחש“; צירוף שאינו עשוי לשימוש פרוזאי תדיר.
 לדוגמא: שניים עומדים ומתלחשים, בא שלישי ושואל: מה
 טיבה של לחושת זו? (דומני שכל בעל טעם יודה, שלשון
 קצרה זו יפה יותר מן הלשון המסורבלת: מה טיבו של
 לחש־רחש זה).